

Іванюха Т. В.

Запорізький національний університет

Пирогова К. М.

Запорізький національний університет

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ТЕЛЕПРОГРАМА ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПАРАДИГМ КУЛЬТУРИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

У статті виявлено основні рівні та засоби репрезентації парадигм культури в телепрограмах регіональних телекомпаній на прикладі запорізьких телеканалів (ОДТРК «Запоріжжя», «UA: Запоріжжя», ТРК TV-5, ТРК «Алекс»). Використання дискурсивного, парадигмального та порівняльного підходів, актуалізація концепту репрезентації уможливили висновок щодо інтердискурсивного характеру культурологічної програми та її інформаційно-комунікаційного потенціалу в регіональному медіапросторі, зафіксували поруч із традиційними жанрово-художніми формами (репортаж, бесіда, інтерв'ю, нарис) новітні – ток-шоу, документальний фільм, духовно-просвітницька, містична телепрограма, тревел-шоу. У результаті з'ясовано типи та напрями розвитку контенту, жанрових форм та творчих підходів у створенні програм культурно-мистецького спрямування з урахуванням сучасних внутрішньо- та зовнішньо-медійних факторів.

Зокрема, визначено такі тематичні напрями в контенті регіонального медіадискурсу, як висвітлення процесу створення культурно-мистецьких явищ і практик, способи подання культурно-мистецького тексту в мас-медіа, інтерпретації культурно-мистецьких явищ і подій, рефлексія, сприйняття мистецького тексту чи події, їх роль у культурі, просування культурних діячів і стилів через ЗМІ, актуальне мистецтво (репрезентація в мистецьких текстах і подіях актуальних суспільно-політичних проблем) тощо.

Порівняльний аналіз засвідчив загальну тенденцію до зменшення кількості культурологічних телепрограм на суспільному телеканалі та постійне оновлення форматів і збільшення кількості телепрограм у комерційному телепросторі. Аналіз програм «Любимое Запорожье. Містичне», «КультPROвіт», «Під покровом Богородиці», «Запорізька Ліга сміху», «Територія можливостей» та деяких інших переконує у зростанні розважального, інтерактивного, мультимедійного, містичного, документального компонентів культурологічних програм. Робиться висновок, що в умовах сучасного регіонального медіапростору Запоріжжя культурологічна телепрограма залишається основним інформаційно-комунікаційним засобом репрезентації культурного життя регіону.

Ключові слова: медіадискурс, репрезентація, культурологічна телепрограма, регіональне телебачення.

Постановка проблеми. У сучасну епоху «скорочення відстані між мистецтвом і мас-медіа», коли «здатність мистецтва інформувати та впливати на суспільство залежить від тих можливостей, які мас-медіа нададуть для цього» [9, с. 108], актуальним є дослідження проблеми репрезентації культури в медіа. Зокрема, необхідність усвідомлення ролі ЗМІ в сучасних культурних процесах зумовлює нагальність наукового розгляду рівнів, засобів і форм репрезентації культурного дискурсу в телепросторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціологи, культурологи та журналістикознавці

II пол. XX – поч. XXI ст. доводять, що взаємопроникнення дискурсів медіа та культури зростає. Наприклад, А. Моль розглядав журналістів як комунікаторів, когнітологів (тлумачів), провідників культури [4]. В. Березін підкреслював: «Культура як комунікація – це шар, зріз такого інформаційного розмаїття, у якому людина створює, структурує себе через асоціації, викликані елементами інфосфери... Людина вчиться відтворювати повідомлення та тексти, примножувати культурами, смисли та значення, тим самим здійснюючи комунікативні дії, комунікацію культурних досвідів» [1, с. 145].

На думку багатьох дослідників культури, нині актуальною є проблема формування засобами масової інформації культурних цінностей у суспільстві, адже саме мас-медіа справляють значний вплив на формування естетичного смаку реципієнтів. Оприлюднення різножанрових матеріалів із культурної тематики не тільки сприяє формуванню власної думки з приводу культурних надбань цивілізації в читача, а й популяризує саме явище культури. Культуротвірну та культууроформуючу функції мас-медіа розглядали Є. Ахмадулін, В. Борєв, І. Дзялошинський, А. Керстен, Н. Крістенсен, В. Перевалов, К. Рігерт – ці та багато інших вітчизняних та зарубіжних дослідників зазначали й проблему переважання розважального контенту над висвітленням «серйозного» мистецтва. Як стверджує Л. Мар'їна, журналістика як частина духовної культури відіграє в ній дві ролі: вона є виробником духовних цінностей і продуктом духовної культури одночасно. Вона створює цінності, формує громадську думку. До матеріальної культури має відношення її носій – газета, журнал, відеокасета, диск [3, с. 153].

Друга група публікацій являє собою праці медіадослідників (О. Кулешник, К. Миськів, А. Скорик, К. Темчур та інших), котрі фокусуються на аналізі проблемно-тематичних і жанрових особливостей вітчизняної культурно-мистецької журналістики, та практичні рекомендації журналістів-практиків і медіатренерів (К. Ботанової, М. Джаггі, О. Довженка, М. Дорош) щодо правил роботи культурного критика.

Ще один напрям дослідження взаємозв'язків між культурою та медіа представлений галузевими студіями – О. Іванової, Г. Полякової (літературна журналістика), І. Абрамової, В. Галацької (театральна журналістика), Т. Куришевої, Г. Янишівської (музична журналістика).

Однак у вищезазначених роботах відсутній комплексний інтердискурсивний підхід, термінологічна визначеність щодо понять «культурологічна програма», «культурна журналістика», не досліджено особливості репрезентації культурної проблематики регіональними телеканалами.

Постановка завдання. Мета статті – виявити рівні та засоби репрезентації парадигм культури в різножанрових телепрограмах регіональних телекомпаній на прикладі запорізьких телеканалів (ОДТРК «Запоріжжя», «UA: Запоріжжя», ТРК TV-5, ТРК «Алекс»), простежити напрями розвитку контенту, жанрових форм та творчих підходів у створенні програм культурно-мистецького спрямування як важливого інформаційно-комунікацій-

ного засобу просування культури в регіональному медіапросторі.

Виклад основного матеріалу. За визнанням дослідників артдискурсів (зокрема літературного та музичного), нові можливості для розгляду комунікативних процесів масової культури створює дискурсивний підхід, адже він дає змогу «вивчати умови виробництва і особливості сприйняття тексту аудиторією, а також його спрямованість» [5, с. 89]. Дискурс як важлива форма соціальної практики одночасно і відтворює, і змінює знання, ідентичності і соціальні взаємини, водночас сам дискурс формується іншими соціальними практиками і структурами, тобто знаходиться в діалектичних відношеннях з іншими соціальними вимірами [7, с. 116].

З іншого боку, дискурс медіа, або метадискурс масової комунікації «як простір інформаційного обміну за допомогою слів і образів, функціонує як комплекс взаємодії і взаємовпливу семіотичних рядів різного порядку, що існують одночасно в культурному контексті» [6, с. 25], тобто функціонує як явище інтердискурсивного порядку.

На нашу думку, проблема визначення точок дотику між медійною сферою та сучасними культурними практиками, зокрема, у площині телевізійного дискурсу, може бути розв'язана через застосування концепції репрезентації (Дж. Вебб, С. Холл). Останній, визначаючи цю концепцію як новітню та важливу для тогочасних культурних студій, пояснює: «В основі виробництва значень у мові лежить відношення між «речами», концепціями і знаками. Процес, який пов'язує ці три елементи воедино, і є те, що ми називаємо репрезентацією» [8, с. 19]. Як приклади систем репрезентації дослідник наводить мовні репрезентації, знакові та міфологічні. Тому, за аналогією, медіадискурс як система багатомірного перетворення інформації також є однією зі складних форм репрезентації усіх форм соціокультурних практик. На стику медіа- та культурно-мистецького дискурсів і виник феномен культурної журналістики (артмедіа, арт-журналістика, мистецька журналістика тощо).

Об'єктом аналізу вибрані програми регіональних телеканалів з огляду на соціологічні дослідження останніх років («Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів ЗМІ у 2018 р.», на замовлення МГО InterNews [2]), згідно з якими телебачення залишається головним джерелом інформації для українців, а відсоток глядачів регіональних телеканалів хоч і менший за кількість глядачів загальнонаціональних мереж, але демонструє позитивну динаміку.

Місцеве, або регіональне, телебачення може більш точно враховувати особливості регіону, національний, освітній, віковий склад аудиторії, залучати до передачі людей, використовувати факти і явища, які житель міста часом знає особисто. Усе це робить місцеве телебачення доступнішим, зрозумілішим, кориснішим для конкретної аудиторії, ніж центральні телеканали.

Специфіка сучасного стану запорізького регіону зумовлює актуальність дослідження формування культурних орієнтирів запоріжців, підвищення ролі регіонального телебачення у формуванні національної свідомості аудиторії, необхідності вивчення процесів відродження історичної пам'яті, національної культури, традицій, релігії, моралі засобами регіонального телебачення.

Основною одиницею репрезентації культури на рівні телевізійного дискурсу є культурологічна телепрограма. Під цим терміном розуміємо єдність взаємопов'язаних зорових і звукових образів, що відтворюють на екрані реальний або постановочний відеоряд, який репрезентує процеси породження, презентації, інтерпретації, рефлексії, просування тощо культурно-мистецьких явищ і практик.

Порівняльний аналіз дає змогу зробити висновки щодо динаміки та тенденцій розвитку культурологічного телемовлення запорізьких телеканалів. У 2012 р. з 57 циклових телевізійних програм ЗОДТРК «Запоріжжя», створених на держзамовлення, було 9 культурно-мистецьких та 1 музична. А на початку 2020 р. розгляд культурологічної тематики простежується у 3 програмах (з 10 власного виробництва). Розглянемо основні жанрові різновиди культурологічних телепрограм регіональних телеканалів.

Велику роль у формуванні естетичного світогляду земляків відігравали інформаційно-аналітичні та публіцистичні програми культурно-мистецького спрямування: «Арт і Шок», «Мій театр», «Суботні зустрічі», «Стежини доли», «В майстерні митця», записи та трансляції у прямому ефірі культурно-мистецьких заходів – фестивалів, конкурсів, концертів, орієнтовані на глядачів різного віку, культури та освіти. У різні роки створювалися також інші культурно-просвітницькі програми: «Ми – українські», «Як це було», «Запоріжжя туристичне», «Легенди Запоріжжя», «Козацька звитяга», «Зал слави», «Ремарки до образу», «На перехресті думок», «Літпросвіт», «Хочу все знати», «Світла крапля», «Молодіжний портал», що розширювали світогляд глядачів, заохочували до вивчення історії та культури як рід-

ного краю, так і різних країн і народів, сприяли формуванню культурної ідентичності та відповідальності за збереження культурної спадщини.

Оновлення редакційної політики, прихід молодих кадрів на телеканал в середині 2010-х рр. призвели до появи нових, сучасніших жанрів, наприклад ток-шоу, серед яких визначним явищем була прямиоефірна програма «Знак запитання». Належну за тематикою до суспільно значущих ток-шоу, кожному програму «Знак запитання» було присвячено окремим конкретним проблемам регіону або держави. Аналіз контенту телепрограми за 2017 р. свідчить, що обмежень у виборі чи висвітленні тем не спостерігалось, однак культурологічна тематика була очевидно пріоритетною.

Серед культурологічних репрезентувалися такі теми та проблеми: національна мова та культура / культура Запоріжжя (Писемність vs Письменність. (09.11.2017), Культурні знаки Запоріжжя (26.10.2017)), Останній день літа (31.08.2017); медіакультура (Гості з майбутнього (14.12.2017), Медіа чи від-медіа захист (16.11.2017), Інформаційна безпека (12.10.2017); проблеми освіти (Культурні знаки Запоріжжя (26.10.2017), Академічна доброчесність (07.09.2017)); релігійна культура та свята (Аж два Різдва (28.12.2017), Чиста сила – свято Введення Богородиці (07.12.2017)).

Аналітичний та дискусійний потенціал програми зробив її однією з найбільш резонансних у регіоні. Автор та ведуча О. Вакало завжди намагалася дотримуватися об'єктивності в обговоренні будь-якої теми, з позиції досвідченого журналіста могла піддати критиці ту чи іншу ситуацію або розв'язання чи нерозв'язання актуальних питань суспільства.

Важливий сегмент у сітці запорізького суспільного мовлення становлять програми, присвячені козацькій культурі в історичній та сучасній інтерпретаціях. Традиційними стали трансляції Всеукраїнських змагань «Лава на лаву», що організовували ще Запорізька ОДТРК та Запорізька федерація «Спас». Також традиційними були трансляції з Покровського ярмарку на Запоріжжі, який проводиться з нагоди Дня міста.

У зв'язку з тривалою реформою державного телебачення та створенням мережі «Суспільне. UA» в регіональних філіях значно зменшилася кількість програм власного виробництва. Нині з 10 програм 3 присвячені репрезентації культурних надбань минулого та сучасності – «Козацька звитяга», «Рефрен», «Квартирник». У «Темі дня» лише принагідно аналізуються та обговорюються проблемні питання культури регіону, такі

як збереження історико-культурної спадщини («Зберегти “Тарасову грушу”» (24.01.2020)), культурний потенціал Хортиці для Запоріжжя та країни («Соборна Україна: запорізький “клей”» (22.01.2020)), закриття бібліотек міста (Обласну бібліотеку для юнацтва закривають? (16.12.2019)), згорання культурних проєктів, ініційованих активістами та громадськими організаціями (Запоріжжя +/- Книжкова толока (05.09.2019)).

Нові програми «UA: Запоріжжя» культурологічного спрямування актуалізують традиційні теми та жанри телепрограм: козацька культура в публіцистично-нарисовому вимірі («Козацька звитяга»), обговорення зі співбесідниками-представниками культурного простору міста артподій, прем'єр та проєктів, виставок, пленерів, фестивалів тощо («Рефрен»), музично-концертна програма за участю місцевих виконавців («Квартирник»).

Новітні форми культурної журналістики пропонують комерційні телеканали ТРК «Алекс» і «TV-5». На «Алексі», окрім культурологічних програм – аналітичної «КультPROсвіт» та музичної «Муззум», – представлений такий тип програм, як культурно-духовні («Під покровом Богородиці»). Ця передача нині є єдиним прикладом духовно-просвітницького телепроєкту та християнської телепрограми на запорізькому телебаченні, виходить за тісної співпраці з Запорізькою єпархією УПЦ. Одним із ключових завдань телепроєкту є подолання стереотипів та розвінчання міфів, наприклад, показати, що православ'я – це не лише монастирі, свічки, ікони та чернецький одяг, це релігія не бабусь, а молодих, релігія радості та свободи. Нині програма продовжує висвітлювати проблеми взаємовідносин Церкви і секуляризованого світу, здійснювати пошук точок дотику між духовним та світським життям. У жанрах нарису, інтерв'ю, репортажу-роздуму про нагальні духовні проблеми, поняття, таїнства та обряди висвітлюється культура та мистецтво з духовного погляду, вшанування мощей святих, сучасні форми дитячої та молодіжної культури, історія і сутність християнських свят (Великоддя, Трійці та інших), Пересопницьке Євангеліє як пам'ятка національної культури, історія і сучасність українських монастирів, витоки творчості й натхнення церковних митців (музикантів, іконописців) тощо.

Телепрограма «Любимое Запорожье. Містичне» репрезентує культурно-мистецьку спадщину міста та передмість під містичним кутом зору. Ведуча М. Доценко, вибираючи для програми той чи інший культурний об'єкт (святи-

лища на о. Хортиця, старовинний млин, менонітські поселення, Панське озеро, запорізькі мости тощо), окрім його історичного та культурного значення, актуалізує легенди, перекази, нерозгадані загадки, тобто конструює містичний ореол навколо предмета програми.

Запорізька ТРК «TV-5», на відміну від «UA: Запоріжжя» та ТРК «Алекс», виробляє лише розважальні телепрограми культурного спрямування: гумористичне шоу «Запорізька Ліга сміху», розмовну програму з представниками шоу-бізнесу «Іду на Ти з Неонілою Антоною», дитячу «Казка Домовуші», тревел-проєкти «Хочу в отпуск!» та «ВелоТревел. Стихія подорожей». Серед аналітичних програм, в яких досліджувалися питання розвитку культури в запорізькому регіоні, – ток-шоу «Територія можливостей». Зокрема, в кількох програмах («Друге життя заповідника «Хортиця» 10.02.2017, «Туристичний потенціал Запоріжжя» 15.05.2015, «Культура в Запоріжжі» 21.12.2015) розглядалися актуальні проблеми розвитку культурного потенціалу регіону.

Документальний фільм як жанр тележурналістики представлений кількома проєктами ТРК «TV-5». Дослідники документалістики (Р. Борецький, Н. Вакурова, Г. Десятника, З. Дмитровський, В. Коробко, Б. Ніколс) зазначають, що документальне кіно і журналістика є тісно пов'язаними між собою явищами сучасного медіапростору. Документаліст, як і журналіст, фіксує і показує все, що відбувається насправді, передає через картинку явище, тенденцію та людину, відкриває нову, реальну і невігадану інформацію, в тому числі й культурологічну.

Авторами запорізької ТРК «TV-5» у 2015–2018 рр. були створені кілька стрічок історико-культурологічного спрямування «Легенди запорізького краю». Теми, репрезентовані у проєкті, – як традиційні для козацько-індустріального міста (історико-документальні нариси «Історія Запоріжжя», фільм про національне бойове мистецтво Спас «Не шукайте Спас на чужині»), так і несподівані (фільми про унікальний музей ретроавтомобілів «Легенди. Фаєтон. Машини часу», про субкультуру проституції в дореволюційному місті «Легенди. Тіні нічного Олександрівська»). У 2019 р. розпочато цикл культурно-краєзнавчих документальних стрічок про країни Європи, які відзначали 100-річчя своєї незалежності – «Секрети фінського дива», «Австрія. Цивілізована та децентралізована», «Литва. Янголи не терплять кайданів».

Висновки та пропозиції. Розгляд теоретичних праць дослідників із теми та аналіз медіаконтенту запорізьких регіональних телеканалів зумовили такі висновки дослідження:

– культурологічна телепрограма як інтердискурсивний феномен на межі медіа та культури являє собою єдність взаємопов'язаних зорових і звукових образів, що відтворюють на екрані реальний або постановочний відеоряд, який репрезентує процеси породження, презентації, інтерпретації, рефлексії, просування тощо культурно-мистецьких явищ і практик;

– культурна журналістика в її регіональному вимірі не є сталим явищем, а трансформується під впливом сучасних медіатрендів і державних реформ, переживаючи нині кількісне зменшення телепрограм (з 10 до 3 на «UA: Запоріжжя»);

– поруч із традиційними жанрами інформаційно-аналітичної та публіцистичної груп (репортаж, інтерв'ю, бесіда, нарис) функціонують ток-шоу, документальний фільм, духовно-просвітницька, містична телепрограма, тревел-шоу як сучасні форми культурологічної журналістики;

– у регіональному медіапросторі найчастіше репрезентуються парадигми козацької культури, мистецька, міфологічна, містична, релігійна (християнська) парадигми.

Формування загальної картини репрезентації розмаїття парадигм культури в українських медіа, виявлення їх відповідності нагальним потребам формування культурних уявлень аудиторії, потенціалу та нових інформаційно-комунікаційних можливостей популяризації культури становить перспективу подальших досліджень у цій галузі.

Список літератури:

1. Березин Б.М. Массовая коммуникация : сущность, каналы действия. Москва : РИП-холдинг, 2003. 174 с.
2. Малинка В. Дослідження: 56% українців вважають, що можуть відрізнити замовні матеріали в ЗМІ. 2018. URL: <https://detector.media/infospace/article/140807/2018-09-06-doslidzhennya-56-ukraintsiv-vvazhayut-shcho-mozhut-vidrizniti-zamovni-materiali-v-zmi/>
3. Мар'їна Л. Сучасна журналістика і культура: спільність генезису. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2011. Вип. 34. С. 151–157.
4. Моль А. А. Социодинамика культуры: Пер. с фр. / Предисл. Б. В. Бирюкова. Изд. 3-е. Москва : 2008, Издательство ЛКИ. 416 с.
5. Мудрян Н. С. Теоретико-методологические основания исследования дискурса музыки. *Вестник Харьковського національного університета ім. В. Н. Каразіна*. 2011. № 941. С. 89–92.
6. Сусская О. О. Метадискурс масс-медиа: особенности, специфика, дифференциация. *Современный дискурс-анализ*. 2018. Выпуск 1 (18). С. 22–36.
7. Филлипс Л., Йоргенсен М. Дискурс-анализ: теория и метод / пер. с англ. / под ред. А. А. Киселевой. Харьков : Изд-во Гуманитарного центра, 2004. 352 с.
8. Hall S. *The Work of Representation. Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. L., Thousand Oaks, New Dehli: SAGE Publications, 1997. P. 2–28.
9. Webb J. *Understanding Representation*. Sage. 2009. URL: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/understanding-representation/book/228443>

Ivanyukha T. V., Pyrohova K. M. CULTURAL TELEVISION PROGRAM AS AN INFORMATION AND COMMUNICATION MEANS OF CULTURE REPRESENTATION IN THE REGIONAL MEDIA SPACE

The aim of this paper is to identify the main levels and means of culture paradigm representation in the television programs of regional TV companies on the example of Zaporizhzhya TV channels (ODTRK "Zaporizhzhia", "UA: Zaporizhzhia", TRK "TV-5", "TRK Alex"). The author uses as a methodological basis of this study the principles of discourse, paradigm and comparative approaches, elaborates the concept of representation to conclude on the interdiscourse nature of cultural programs and cultural journalism.

Drawing on the culturological approach the author examines the processes of genre paradigm changes from traditional genre-artistic forms (report, conversation, interview, essay) to increasing entertaining, interactive, multimedia, mystical, documentary components of cultural programs. The types and directions of content development, genre forms and creative approaches in the creation of programs of cultural and artistic orientation with the consideration of modern internal and external media factors are traced.

In the article for the first time cultural programs of regional TV channels are studied with application of discourse, comparative and representation concepts. The information contained in this paper may be used for further research and developing methodological material for the new courses of lectures and seminars in cultural journalism and culture media promotion.

Key words: media discourse, representation, cultural television program, regional television.